

kozni. Vajon csak a „nemzetiségi létformában” lehetséges – mint Zalabai mondja – „hogy az etikai célzat háttérbe szorítja az esztétikai szempontokat”? (33. l.) Amikor a kelet-közép-európai régió (zóna) tipológiai kérdéseiről szóltunk, többször is bemutattuk, hogy e jelenségre mindenütt rábukkanunk, ahol az önálló kulturális létre törekvő kis nemzet írója harcol nemzeti nyelve jogaiért. Teljesen hibás szemlélet, ha egy Balassit, Mikszáthot, Madácht stb. stb. csak szlovákiai magyar jelenségnek fogunk fel (Mikszáthtal kapcsolatban 1. a 10. l-t), a satirikus, groteszk Mikszáthot viszont nem Páskándi Géza „fedezte föl”, megtették ezt mások is. A Karinthy „Így írtok ti”-jében „népieskedés”-nek nevezett álparaszti modor nem „mikszáthos-gárdonyis” (48.), hanem a két említett nagy író epigonjaié, vagy azoké, akik például a nagy palócot félremagyarázták. Vajon Milan Rúfus fedezte-e föl azt a számunkra már közhelyként ható jelenséget, hogy: „az egyetemes emberi csak a 'nemzeti'-ben fedezhető fel és ragadható meg”? (44.).

Ahogy Zalabaival, úgy Koncsoval szemben is csak a leglényegesebb vitativalókat érintjük. Arra kérjük Koncsozt, hogy további műelemzése során ne csak a társművészeteket vonja be vizsgálódásai körébe, hanem az egy régióhoz (zóná-

hoz) tartozó egyéb irodalmakat is: a „szembesítés” módszerével még jobban el lehet mélyülni egy-egy mű eszmei, de főleg művészi mondanivalójában. Igaz-e, hogy műfaja – mint ahogy a kiadó fülszövege állítja – „a filológiai szigoról mentes esszé”? Igaz, láb- vagy egyéb jegyzeti nincsenek. De legmerészebb verselemzése közben is ott érzi az olvasó a képzett filológus és műélvező nagy tudását: a „filológiai szigor” nem a jegyzetek számától függ! Van viszont Koncsoznak egy tanulmánya, amellyel végképp nem tudunk egyetérteni. Ladislav Novák: „Győzelmi induló”-ja (Egy érthetetlen vers értelméről; 45–49.) nem költemény. A költészet anyagának, a nyelvnek éppen úgy megvannak a törvényszerűségei, mint a zenei hangnak, a színnek, a bronznak, a betonnak. A nyelv zeneisége a szó, a szintagma, a mondat értelme nélkül éppúgy elképzelhetetlen, mint a zenei hang affektív-érzelmi velejárói nélkül: – s ez még az atonális zenére is áll! A „Karapatitára”-szerű indulók „nyelve” nem zene, hanem csak zöreje! Koncsol szép könyvének számos helyét idézhetnők ennek a bizonyítására.

Erre a két tanulmánykötetre, illetőleg szerzőik munkásságára az egyetemes s a magyar irodalomtudománynak is fel kell figyelnie. Várjuk a folytatást!

Sziklay László

*

Studia z dziejów polsko – węgierskich stosunków literackich pod redakcją Iwony Csapláros. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1978. 328 l.

A Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszéke (Katedra Filologii Węgierskiej) 1972 októberében háromnapos tudományos konferenciával ünnepelte fennállásának 20. évfordulóját. A tanszék a magyar nyelv és irodalom missziót betöltő szellemi gócpontja, a magyar kultúra lengyelországi tűzhelye. Értéktörő és alkotó módon törekszik, a nyelvi nehézségeket kölcsönösen leküzdve, a lengyel és a magyar nép múltbeli közös értékeinek felkutatására. Az első tanszékvezető Jan Reychman volt, őt követte Csapláros István professzor, akinek az irányításával jelenleg is folyik az oktatás és az értéktörő kutatómunka. A tanszék kollektívája már eddig is hallatott magáról a magyar és lengyel nyelven megjelent *Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok történetéből* (Bp.

1969) című kötetben (Studia z dziejów polsko – węgierskich stosunków literackich i kulturalnych. Ossolineum 1969) publikált írásokkal.

1972-ben nemcsak a tanszéknek, hanem számos kiemelkedő magyar és lengyel történelmi személyiségnek is jubileuma volt: Janus Pannonius, Copernicus, Dózsa György, Petőfi, Madách. Részben hozzájuk kötődnek a magyar, lengyel és szovjet kutatók tanulmányai. A jubileumi ülészak anyagát Csapláros István szerkesztésében jelentette meg a Varsói Egyetem Kiadója. Csapláros Istvánnak a Jan Reychman emlékének szentelt bevezetője a gyűjteményes kötet nyitánya. A tiszteletadáson túl a példaadó munkásság bizonyítékait, Reychman munkáinak bibliográfiáját is közli. Nehéz volt átfogó rendező elvet találni a sokféle anyagban, ezért csak bizonyos fokokig sikerült megteremteni a kötet szerkezeti egységét az időrendet követő felépítéssel.

A bevezetőt követően öt fejezetre tagolódik a gyűjtemény. A *Nyelvtudomány* című részben Szathmári István *Az irodalmi nyelv és a nyelvújítás*, Pertti Virtaranta pedig *A beszélt és az írott*

irodalmi nyelv kapcsolatáról értekeznek. A második, *Irodalomtudomány* című részben Berczik Árpád *Az első összehasonlító irodalmi folyóirat és Közép-Európa irodalmi tanulmánya* Meltzl Hugónak a Kolozsvárott 1876-ban kiadott „*Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok*” című úttörő jelentőségű vállalkozását elemzi. Az utolsó magyar polihisztor, Brassai Sámuel tájékoztató és tájékoztató szenvedélye is a folyóiratot támogatta. A címlapon Schillernek a Körnerhez írt leveléből vett idézete mottóként jelezte a vállalat kettős célkitűzést: a világirodalom magyarországi és a magyar irodalom világirodalmi megismertetését. Sziklay László *A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében folyó összehasonlító kutatásokról* készített összefoglalást. Hangsúlyozza, hogy a magyar és szomszédos népek irodalmának, kultúrájának összehasonlító kutatásait szorgalmazza Toldy Ferencnek, Bartók Bélának a példás útmutatását követik, folytatják a magyar kutatók egyre szélesebb apparátussal, korszerű igénnyel.

A harmadik fejezet *A reneszánsz* megnevezést kapta. Juliusz Nowak-Dłużewski *A korai humanizmus időszakában kialakult magyar–lengyel kulturális és irodalmi kapcsolatok történetéből* címen tekint át lényeges kérdéseket. Kardos Tibor *Janus Pannonius a reneszánsz Közép-Európa költőjéről* ír. A gazdag szellemi kapcsolatok dunatjai szabad áramlását érzékelteti az értékes tanulmány. A régi magyar irodalom értő kutatója, Jan Ślaski értékes összefüggésekre irányítja a figyelmet *Janus Pannonius lengyel kapcsolatait* elemezve. A humanista főpap nem járt ugyan Lengyelországban, de élete során számos lengyel humanistával találkozott: Szánoki Gergellyel (Grzegorz z Sanoka,) és Lasocki Miklóssal (Mikołaj Lasocki) Váradon, később Rómában Ilkus Mártonnal, halála után pedig egy krakkói professzor, Paulus Crosnensis (Pawel z Krosna) közbenjárására jelent meg Bécsben műveinek első kiadása. E kapcsolatok feltérképezése, a rövid összegezés ellenére is, mind a magyar, mind a lengyel irodalom történetét gazdagítja. Csapláros István Copernicusként a magyar szellemi gondolkodásra gyakorolt termékeny hatásáról alapos részletességgel, bőséges filológiai apparátussal értekeznek. Székely György *A Dózsa parasztháború közép-európai visszhangját* követi nyomon kiérlelt tanulmányában. Maria Cytowska *Erazmus magyar követői Krakkóban*, *Joannes Antonius Cassoviensis* címen publikál érdekes adatokat az erasmisták levelezéseiről, kapcsolatairól. Borsa Gedeon gazdag anyag alapján *A XVI. század ma-*

gyar–lengyel kapcsolatait a könyvnyomtatás területén elemzi. A magyar nyelvű krakkói könyvnyomtatás már sokszor vizsgált helyzetén kívül Raphael Hoffhalter magyarországi tevékenységéhez szolgált hasznos, új adatokat. Varjas Béla *A XVI. századi lengyel és magyar reneszánsz prózai és verses elbeszélő műveinek fejlődési analógiáit* tekinti át. Meggyőzően mutatja be, hogy nemcsak a közvetlen kapcsolatok, hanem a társadalmi, szellemi fejlődés párhuzamai is létrehozhatnak irodalmi (műfaji) hasonlóságokat. Gáldi László *Balassi és Kochanowski művészetének tipológiai rokonságát, a reneszánsz korszak parafrázis módszerét* elemezve gazdagítja tovább a szakirodalom eddigi eredményeit. Csanda Sándor *a Balassi és Kochanowski költészetében meglévő néhány reneszánsz stílushasonlóságot* vizsgál. A hasznos áttekintés azonban csakis a közös forrásnak, a petrarkista olasz költészet szóképeinek hangsúlyozottabb figyelembevételével hozhat meggyőző eredményt. Horváth Ivánnak a magyarul már megjelent (*Acta Hist. Litt. Szeged* 1973) tanulmánya tipikus műhelymunka, Balassi poétikájának belső összefüggéseit vizsgálja. Sem célkitűzésével, sem módszerével nem illeszkedik be a magyar–lengyel művelődéstörténeti összefüggéseket elemző kötet tematikájába.

A negyedik, *A reneszánsz és romantika között* című fejezetben a XVIII. századi magyar–lengyel kapcsolatokból kiemelkedik a Rákóczi-szabadságharc és az emigráció témaköre. Benda Kálmán egy kancelláriai röpírat, a *Lettre d'un ministre de Pologne* keletkezéséről értekeznek, Köpeczi Béla, Esze Tamás kutatásait fontos adatokkal egészítve ki. A felvetődő kérdésekre a további kutatások adhatnak választ, de az kétségtelen, hogy a sok évszázados magyar–lengyel barátság manifesztuma a magyarság függetlenségéért száll síkra. Hopp Lajos *A magyar–lengyel hagyományok megújodása a XVIII. század elején* témakört színvonalasan, történész alaposággal és bizonyító apparátussal elemzi. Jerzy Ślizifski *Daniel Krman és kapcsolata a Rákóczi szabadságharcra és Lengyelországgal* című dolgozata magyar, lengyel és szlovák kutatók figyelmét egyaránt megérdemli. Wéber Antal *A klasszicizmus változatai Magyarországon* című rövid írása nem illeszkedik szervesen a kötetbe. A klasszicizmus témakörének vizsgálatából hiányoljuk a kötet tematikája által is megkövetelt lengyel vonatkozásokat. Horváth Károly *A felvilágosodás és a romantika korszakának magyar és lengyel irodalmában jelentkező természetérzést* elemzi. Fontos adalékokat szolgáltat ahhoz a szintéziskísérelt, amelyet Peter

Uwe Hohendahl végzett a francia, angol és német irodalom vizsgálatával (Der europäische Roman der Empfindsamkeit, Wiesbaden 1977).

Az ötödik fejezetben kapott helyet *A romantika korának* sokrétű témacsoportja. Nacsády József *A közép-kelet-európai népek irodalmában a romantika és a népiesség összefüggéseit* tárgyalja. Tadeusz Namowicz *Theodor Körner Zrinyi-jének lengyelországi utóélete* a XIX. században kérdéskört, Maria Janion pedig a romantika és forradalom kapcsolatait vizsgálja. Sötér István *A költészet forradalmától a forradalom költészetéig* címen Petőfi művét világirodalmi összefüggésekben, Victor Hugo, Puskin, Mickiewicz stb. figyelembevételével elemzi, korban és anyagban otthonos elmélyültséggel. A neves szovjet hungarológus, Alekszander Gerskovics Petőfi drámai munkásságát az európai romantika összefüggésrendszerében szemlélettágitó ismeretbővítéssel vizsgálja. Jerzy Jakubiuk Petőfi lengyelországi fogadtatását tárja fel igen értékes tanulmányban. Szent-Iványi Béla a Péterfy Jenőre is nagy hatást gyakorolt *Gregorovius Ferdinándnak a magyar- és lengyelbarát írásait* taglalja. Dora Kacnelson pedig az 1848/49-es magyar forradalom tükröződését követi nyomon a lengyel népdalokban. Faragó József egy 1851-ből származó, Bem apót váró román dal kapcsán mutatja meg, hogy miként üzen a szép példa tanulságával a népbe leszivárgó nemzeti megbékélés közös sorsot felismerő népi dokumentuma. A magyar és lengyel irodalom párhuzamos jelenségeit, az önéletrajzi elemek szerepét elemzi Radó György Madách Tragédiájában és Zygmunt Krasinski *Istenetlen színjátékában*. Elżbieta Cygielska-Guttman Madách Tragédiájának lengyel recepciójáról tár fel új és értékes adatokat. A varsói magyar tanszék docense, Andrzej Sieroszewski *A magyar és lengyel történelmi regény fejlődését* elemzi a romantika korának európai, főként francia és magyar (Sötér István, Horváth Károly) kutatásaira támaszkodva. Nagy Miklós *Kemény Zsigmond és a lengyel történelem* kapcsolatát tárgyalja a Kemény eszmérendszerének sarkalatos pontjaihoz kötődő, tovább bővíthető tanulmányban. A kötetzáró tanulmányban Csukás István elemzi a történelmi Magyarországon élő nemzetiségek együttműködésének a Jókai-művekben kirajzolódó programját.

A magyar–lengyel kapcsolatok kutatásának távlati terveit is megszabja az eddigi munka eredményessége. Az interdiszciplináris és kapcsolattörténeti kutatások elértek a XX. század küszöbéig. Különösen a két világháború közti és a II. világháború alatti magyar és lengyel kapcsolatok

története ígér izgalmas, tudatformáló és szemléletalkító feladatokat. Egyetemi, akadémiai szakemberek, tudósok együttműködése segítette a jubileumi ülészak megrendezését (Klanczay Tibor, Zdzisławow Liberz, Juliusz Nowak-Dłużewski, Gáldi László, Kardos Tibor . . .) és biztosítja a továbblépés lehetőségeit. A tanulmánygyűjtemény a jubileumi konferenciát követően 6 éves késéssel látott napvilágot. Reméljük, hogy az időközben már lezajlott 25 éves jubileumi emlékülés anyagát hamarabb vehetik kézbe a magyar és lengyel olvasók.

Cs. Varga István

Bitskey István: Hitviták tüzeiben. Bp. 1978. Gondolat K. 249 l. (Magyar História)

A magyar művelődés történetének százhusz esztendején kalauzolja végig az olvasót Bitskey István. Luther Márton fellépésétől a Nagyszombati Egyetem megalapításáig, ill. Pázmány Péter haláláig mutatja be: milyen gazdasági, társadalmi, ideológiai erők hatására égett a hitviták tüzeiben. Magyarország szellemi élete a reformáció és ellenreformáció korában.

E mintegy harmadfélszáz lapnyi jól tagolt, világos szerkezetű, vonzó stílusban írt könyv hat fejezetben, az európai és magyarországi eseményeket kölcsönhatásukban elemzi és ábrázolja. Érzékletes portrékat rajzol a szerző e korszak nagy egyéniségeiről, egyebek között Lutherről, Melancthonról, Zwingliről, Kálvinról, Melius Juhász Péterről, Dávid Ferencről, Pázmány Péterről.

Eszmetörténeti jelentőségének megfelelően, részletesen szól a reformáció erdélyi fejlődés-vonulatainak az európai gondolkodás szempontjából is lényeges elemeiről, a jezsuita rend szerepéről, a tridenti zsinat jelentőségéről. Legfőbb értéke abban van, hogy a korszak szellemi arculatának tömör megrajzolására törekedve; átfogó, a művelődéstörténeti kutatás eredményeit jól kamatoztató, egységes érzetet nyújt: nagymértékben megkönnyíti az olvasó eligazodását ezekben a bonyolult, nem szakember számára nehezen kibogozható kérdésekben.

Bár minden során érződik, hogy e könyv irodalomtörténeti munkája; jólesően állapíthatjuk meg, mily sokrétű ismeretanyagot ölel föl: a teológiától a politikáig, a gazdaságtörténettől a nyomdász- és iskolatörténetig; a magyar irodalmi műfajok és az irodalmi nyelv kérdéseitől a reformáció és ellenreformáció európai történetének megannyi problémájáig.